

ցինքնի քաղաքակրթութիւնը, բարեկեցութիւնը: Այժմ եթէ ձշուռի որ երևան հանած պարտոր Օաքարիային է, մենք մի նոր եւ մեծ փաստ կ'ունենանք Օաքարեան փառաւոր շրջանը վնահատելու համար:

Ահա թէ որքան բաներ է տուել պրօֆ. Մառի անխնջ գործունեութիւնը Անիի մէջ: Այդ աշխատանքները մինչեւ այժմ ցոյց են տուել որ գործը միայն սկսվում է, որ պեղելու եւ քրքրելու տասնեակ տարիների գործ կայ մեր առաջ: Պեղումները հաստատում են որ Անին հնագիտական մի քանի շերտերից է կազմուած. քաղաքը աւերուել է շատ անգամ եւ նորոգուել է հին աւերակների վրայ: Պետնի մակերեսային մօտ գտնվում է վերջին ժամանակների շերտը. իսկ հինը գտնելու համար պէտք է փորել այդ շերտն էլ եւ խոր գնալ: Հպարտեան գործն: Իսկի այդ՝ այժմ այլ եւս ոչ որք համար է կարող տարակուսել լինել որ Անի քաղաքը այն չէ, ինչ այժմ պարփակուած է պարիսպների մէջ: Այս պարսպափակ տարածութիւնը չափազանց փոքր է մի մեծ քաղաք տեղադրուած համար: Այդտեղ գտնվում էին իշխանական տները, վարչական հաստատութիւնները, շուկան, մանաւանդ տոհմային գերեզմանոցները իրանց փոքրիկ մատուռներով: Իսկ ուր էր բնակվում ժողովուրդը, ուր էր խմուած Անիի բազմամարդութիւնը: Այդ հարցերի պատասխանը պէտք է որունեն Անիի պարիսպներից դուրս, այն ընդարձակ դարբի վրայ, ուր այժմ էլ բնակութիւնների շատ հետքեր են երևում, պէտք է որունեն Անիի ձորերում, ուր հարիւրաւոր քարայրեր կան եկեղեցիներով, գերեզմանոցներով: Այս բոլոր տեղերը պէտք է պրօպետ ուսումնասիրել բոլոր օգնութեամբ:

Հայ հասարակութիւնը կարող էր լինի մի այսպիսի մեծագործութիւն կատարել: Պ. Մառ այս տարի յայտարարեց որ ինքը ստիպուած է ընդհատել Անիի պեղումները, որպէս զի կարողանայ մշակել այդ հաւաքած նիւթերը, լիակատար գեղեցումներ պատրաստել մինչեւ այժմ արածների մասին: Մենք վախճում ենք որ այդ ընդհատումը սառնութիւն մտցնէ Հայ հասարակութեան մէջ եւ մարէ այն վառ հետաքրքրութիւնը, որ կայ այժմ շնորհիւ պ. Մառի լափա-

զանց եռանդոտ եւ արդիւնաւոր գործունեութեան:

Ի վերջոյ յիշատակելի է պ. Մառի եւ մի այլ գործը: Նրա աշխատակիցը Անիում հանդիսանում է Ճարտարապետ պ. Խորոս Խորամանեանը, որ աւարտել է իւ ուսումը Կ. Պոլսի գեղարուեստական բարձրագոյն դպրոցում: Միայն պ. Մառն էր, որ գնահատեց նրա եռանդն ու տաղանդը, խառնուեց նրան, օգնութեան հասաւ: Հայ հասարակութեան կողմից անուշադրութեան մատուած կարող Ճարտարապետը հաւաքել է ձեռք եւ հարուստ Ճարտարապետական նիւթեր, հարիւրաւոր թիւթերի վրայ: Անին վերակազմութիւնների միջոցով է պ. Մառ ներկայացրել է Խորամանեանի գործերը Պետերբուրգի գեղութիւնների շնորհիւ, որ եւ անցեալ մայիսին պատկեր է այդ գործերը պատուաւոր վկայականով:

Արեւմտ, 1. Օգոստ. 1908:

ԼԵՕ

Ս Ս Ս Ե Ն Ա Ռ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Հ. ՌԱՐԱՅԵԱՆ. — Լէօ (Մաքեղ Բաբելոնեան). Կենսագրական-գրական ակնարկ նրա 25ամեայ յոբելեանի առթիւ, Թիֆլիս, 1908. 80 էջ 26:

Պ. Բարայեան կարեւոր պէտք մը կը փութայ գտնել իւր այս համեստ աւտորով լրացնել ժողովրդական ժիր մշակին հրապարակական յոբելեանի առթիւ պատշաճ էր որ օրուան հերոսին կենքի վարաբոյրը բացուի, արժան է որ ժողովրդեան ընդարձակ խաւերուն ծանօթացուի անոր կենքն ու գործունեութիւնը իւր իսկական գոյներով: Այսպիսի հրատարակութիւն մը սակայն լոյս չտեսնելուն պատճառաւ այս համառօտ գրութեան պէտքը զգալի կ'ըլլար, այս պակասը լրացնել կը ջանայ հեղինակը Պ. Բարայեանի իւր այս աշխ. նպատակին հասած ըլլալը գոհունակութեամբ կ'երաշխաւորենք մեր կողմանէ: Հաճոյական է գործը իւր պարզութեամբ, որուն հակիրճ բովանդակութիւնն արժան է անդիսի ընթերցողաց ծանօթացնել:

Լէօ ծնաւ է 1860 Ապրիլ 14ին Էւսեւ խեղճուի թաղերէն միոյն մէջ, աղքատիկ ծնողաց զաւակ իւր կրթութեան եւ գաստաբար-

կուժեան սկզբնաւորութիւնն ժամանակին սու-
վորական «Յիպոսի», տակ սկսած՝ շարունակած
եւ յաջորդութեամբ աւարտած է 1874ին Շու-
շու թեմական դպրոցի մէջ, ուսկից յաջողած է
մեծ գաւառութեամբ մտնել քաղաքային
դպրոցը եւ աւարտել 1878ին իրբեւ «առաջ-
նակարգ անգլերէն», դպրոցական շրջանի մէջ
արդէն սկսած էր թղթակցել, «KABRABE» թեր-
թին, Հօրը մահուանէն ետքը ծանրաբեռնուած
ընտանեաց ծանր հոգեբով կ'անցնէր Բագու
գործ որոնելու եւ այն սուղ պայմաններուն ըն-
տանիքը հոգալու:

Աշխատութեան ժամերէն մաս մը կը յա-
ջորդէ խելն եւ «Պանդուխտ», փոքր վէպը գրել,
որ առաջին անգամ 150 ծանկանունը կը գոր-
ծածէ: Մինչեւ 1882 150 իրր գրագիր կամ
որդագիրէ կ'աշխատէր հոգուով չափ իւր ըն-
տանիքը պահպանելու համար, երբ Արծրունու
խիզար գրչէն ելած Մշակի առաջնորդականէն
ցնցուած կը սկսի թղթակցել սոյն արդիւնաշատ
թերթին «Գաւառացի», ստորագրութեամբ:
Հետզհետէ 150 կը դառնայ՝ Մշակի կանոնաւոր
թղթակիցն ու ժամանակի խնդրոց կուսակիցը:
1883 առանձին լոյս կը տեսնէ Շուշու մէջ 150ի
«Արարատի գլուխը» թարգմանութիւնն եւ յա-
ջորդ տարին ալ իւր հեղինակութիւնն՝ «Ուխ-
տաւորի յիշատակարանը»: Մշակի դադարմանէն
ետքը 150 անցաւ «Արձագանգ»ի եւ Մարտիի
մէջ հրատարակուող «Արմենիա» թերթերուն
աշխատակցելու այլեւայլ ստորագրութեամբ:
1886ին «Մշակը» նորէն կը սկսի լոյս տեսնել
եւ 150-ը կը գրէ իւր «Պանդուխտ» գրուածքը,
այնուհետեւ իւր գրական գործունէութիւնը
լայն չափեր կ'ընդունի. «Աղբիւր», «Մուրճ»,
«Զարադ»-ի եւն մէջ եւս բազմաթիւ վիպական
գրական յօդուածներ կու տայ: Մինչեւ 1893
150 գրական աշխատանքէն զատ միանգամայն
իւր ընտանեաց ծանր հոգեբով ծանրաբեռ-
նուած համեստ առկիով մը, Շուշու հեռագրա-
տան մէջ կը պաշտօնավարէր: Այս թուականին
կը հրաւիրուի Բագու «Արօր», տպարանի կա-
ռավարի պաշտօնով, այս տպարանէն հրատա-
րակուած «Արօր», պատկերազարդ օրացոյցի ըն-
տիր ժողովածոյցի մեծ մասը անձամբ կը
գրէր 150:

1895ին հրաւիրուեցաւ Թիֆլիս, «Մշակ»,
մշտական աշխատակցի եւ քարտուղարի պաշ-
տօնով, որ անեց մինչեւ 1906: Այս շրջանի
մէջ 150 բարձրացաւ իւր այժմու բունած բար-
ձունքը: 150ի այս միջոցին գրածներն մի առ մի

թուերն շատ երկար կ'ըլլար: Որչափ ալ շատ
անգամ միայնակ ստիպուած էր շնորհել
«Մշակ»ի էջերը, սակայն միեւնոյն ժամանակ
ուրիշ թերթերու մէջ կը գրէր ընտիր գրական
հաստատանքեր, ինչպէս «Գեղունի», մէջ հրա-
տարակած «Ռուսահայոց գրականութիւն», որ
առանձին ալ լոյս տեսաւ: այս ընտիր գրութիւն
(ըստ պատահման) ինչպէս եւ վերջ յիշուած
ներն եւ ուրիշ բազմաթիւ փոքր գրութիւններ
թերթին մէջ մեր անցեալ ամսուան տուած՝ ըն-
տանագ շինուած ցանկին մէջ չկան:

1906ին «Մշակ»-ի անուան հետ անբա-
ժան 150ն քայքայուած առողջութեամբ կը
բաժնուի անկից: Այժմ ձեռքի տակ ունի
«Հայոց պատմութիւնը 16րդ դարից մինչեւ մեր
օրերը», հետաքրքրական գործը, որուն երեք
հատորներէն առաջինը պատրաստ է եւ կը յու-
սանք թէ քիչ ատենէն լոյս կը տեսնէ:

Պ. Լ. Բաբայանի այս համառօտ գրուածքէն
յերեւան կու գայ 150ի սովորւած գործունէու-
թիւնը թէ նիւթական եւ թէ գրական, մաս մը
նուիրուած Ազգին եւ մաս մը իւր ընտանեաց,
որոնց գոհացում տալու պարտաճանաչ ազնիւ
ձգտումն արժեք իւր՝ մեծանուն Գործելարի
թանկագին առողջութիւնն:

Ա. Է. ԱՌԵՏԻՍԵՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Սամանադուրեան վերահաստատութիւնի ծառայու-
տան, 225:

ԻՐԱՆԱՐԱՄԱՆՅԱՆ — Սամանը եւ կանոնը, 227:

ՄԱՏԵՐԱԳՐԱՆՅԱՆ — Վարդան Վրդ. Հաղթատոյց, 232:

Յուցակ ձեռագրաց Թարգմ. 235: «Միտթար
Գօշի Դատաստանագիրքը եւ Հայոց հին քաղաքա-
ցիական իրաւունքը, 241:

ԼԵՃՈՒՆԱՐԱՄԱՆՅԱՆ — Ստուգաբանական հետազոտու-
թիւնը, 245: — Անայ գաւառաբարբառը, 248:

ՀԱՄԱԳՐԱՆՅԱՆ — Միտի պնդումները, 252:

ՄԱՏԵՐԱՆՈՐԱՄԱՆՅԱՆ — Լ. Բաբայան, 255:

ՀԱՐԱՐԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏԱՐԱՄԱՆՅԱՆԻ ԽՄԲԱԿԻՐ

Հ. ԱՌԱՍՏԵԼԻՎ. ՊԱՐՈՆՅ

ՎԻՇՆՆԱ. ՄԻԻԲԱՐԵԱՆ ԵՂԱՐԱՆ